

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Природничий факультет

Кафедра біології та методики її викладання

Дипломна робота магістра

з теми **«ГНІЗДОВА БІОЛОГІЯ ДРОЗДІВ ЧОРНОГО
(*TURDUS MERULA*) ТА СПІВОЧОГО (*TURDUS PHILOMELOS*) В
УМОВАХ МІСТ ЗАЛІЩИКИ ТА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ»**

Виконав студент II курсу В1-М19z групи
спеціальності 091 Біологія за освітньою
програмою «Біологія»

Золотий Максим Васильович

Керівник: Матвеев М.Д., кандидат біологічних
наук, доцент

Рецензент: Гордій Н.М., кандидат біологічних
наук

м. Кам'янець-Подільський, 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
Розділ I. ХАРАКТЕРИСТИКА РАЙОНУ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	
I.1. Загальна характеристика природнокліматичних умов м. Заліщики.....	
I.2. Загальна характеристика природнокліматичних умов м. Кам'янця-Подільського.....	
Розділ II. МАТЕРІАЛ ТА МЕТОДИКА РОБОТИ.....	
Розділ III. ТЕХНІКА БЕЗПЕКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	
Розділ IV. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПОШИРЕННЯ ТА БІОЛОГІЇ ДРОЗДА ЧОРНОГО (<i>TURDUS MERULA</i>) ТА ДРОЗДА СПІВОЧОГО (<i>TURDUS PHILOMELOS</i>) У СХІДНІЙ ЄВРОПІ ТА УКРАЇНІ	
Розділ V. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОДУ ДРОЗДИ (<i>TURDUS</i>).....	
Розділ VI. ХАРАКТЕРИСТИКА БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ ДРОЗДА ЧОРНОГО (<i>TURDUS MERULA</i>) ТА ДРОЗДА СПІВОЧОГО (<i>TURDUS PHILOMELOS</i>) НА ТЕРИТОРІЇ МІСТ ЗАЛІЩИКИ ТА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ	
VI.1. Біологія дрозда чорного (<i>Turdus merula</i>).....	
VI.2. Біологія дрозда співочого (<i>Turdus philomelos</i>).....	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Велика видова різноманітність і висока чисельність багатьох видів птахів визначають їх значну роль у біогеоценозах. Багато з них пристосувались до життя в урбанізованих ландшафтах, поселеннях людини. З птахами пов'язане поширення деяких захворювань людини і тварин.

Птахи здавна приваблювали увагу вчених і вважається, що орнітологія, як наука, виникла ще за часів Аристотеля і його знаменитого трактату "Історія тварин", в якому містяться відомості по анатомії та способу життя 170 відомих йому на той час видів птахів.

Актуальність роботи. Наше дослідження спрямоване на вивчення біології розмноження, поширення та чисельності дроздів чорного (*Turdus merula*) та співочого (*Turdus philomelos*) в антропогенних ландшафтах міст Заліщики (Тернопільська область) і Кам'нець-Подільський (Хмельницька область), які входять до складу Західного Поділля.

В науковій та науково-популярній літературі є велика кількість робіт присвячених цим питанням. Проте ця проблема все ще не повністю вирішена в умовах міст Західного Поділля, а також у частині вирішення деяких теоретичних питань.

Збільшення чисельності корисних птахів є вигідним для лісових та сільськогосподарських господарств, так як цей порівняно дешевий біологічний метод часто успішно замінює інші методи боротьби з комахами шкідниками. Проте в останні роки вивчення такої проблеми на Україні, як приваблювання корисних птахів для їх збільшення у лісові насадження з метою їх захисту від масових шкідників проводиться спорадично.

Пріоритет даних досліджень регламентований законом України "Про тваринний світ" (2001), де вказується про «...організацію наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування заходів щодо охорони тваринного світу... створення системи державного обліку, кадастру та моніторингу тваринного світу...».

Робота також була спрямована на виявлення механізмів підтримування гомеостазу природних популяцій птахів та визначення їх стану в сучасний період, що загалом відповідає положенню Закону України "Про тваринний світ" (2001) – «...додержання науково обґрунтованих нормативів і лімітів використання об'єктів тваринного світу, забезпечення невиснажливого використання диких тварин та їх відтворення...». При певному рівні узагальнення висвітлені питання мають природоохоронне значення (дозволяють зрозуміти механізми функціонування популяцій, що в свою чергу сприятиме організації та впровадженню ефективних природоохоронних програм, спрямованих на збереження окремих видів птахів), а також практичне значення (пов'язане з необхідністю керування популяціями видів птахів для ефективної боротьби зі шкідливими комахами).

Окрім того аспекти розмноження дроздових вивчені лише у найбільш поширених видів. Ми спробуємо розширити окремі знання про особливості репродуктивного періоду представників цієї групи.

Об'єкт дослідження: дрізд чорний (*Turdus merula*) та дрізд співочий (*Turdus philomelos*).

Предмет дослідження: вивчення біології гніздування дроздів чорного та співочого в умовах міст Заліщики та Кам'янець-Подільський.

Мета: встановити особливості біології гніздування дрозда чорного (*Turdus merula*) та дрозда співочого (*Turdus philomelos*) в умовах міст Заліщики та Кам'янець-Подільський.

Для досягнення поставленої мети нам необхідно було виконати наступні завдання:

- здійснити аналіз літературних джерел;
- провести опис території дослідження та охарактеризувати біотопи, в яких гніздяться птахи роду Дрозди;
- визначити частку участі дрозда чорного та дрозда співочого в орнітоценозах гніздових біотопів;

- встановити динаміку весняного прильоту та осіннього відльоту птахів роду Дрозди;
- проаналізувати особливості гніздової біології (розміщення та побудови гнізда, параметрів гнізда та оологічних показників) дроздів чорного та співочого на території міст Заліщики та Кам'янець-Подільський;
- на основі отриманих результатів сформулювати висновки та рекомендації.
- опрацювати матеріали польових досліджень та проаналізувати отримані результати.

Методи дослідження: при виконанні та написанні дипломної роботи використовувались такі наукові методи: метод маршрутних обліків, спостереження, аналіз та синтез, огляд наукової літератури.

Наукова новизна полягає в тому, що були продовжені дослідження біотопічного розподілу, порівняння основних показників біології розмноження, просторової структури популяцій дроздів співочого та чорного на території міст Заліщики та Кам'янець-Подільський.

Практичне значення: результати проведених досліджень можуть бути використані для здійснення програми довготривалого моніторингу на певній території а також прогнозування та керування популяціями птахів в інтересах сільського, а особливо лісового господарства. Також результати даної роботи можна використовувати для проведення орнітологічної роботи з учнями під час проведення позакласної роботи з біології.

Апробація результатів роботи. Результати досліджень представлені на конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, 2020 р.).

Структура роботи: дипломна робота викладена на ___ сторінці машинописного тексту та складається зі вступу, 6 розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить ___ найменувань і додатків.

ВИСНОВКИ

На основі проведених досліджень можна зробити висновки та запропонувати деякі пропозиції:

1. На території міст Кам'янця-Подільського та Заліщики Подільського Придністров'я в різні роки зареєстровано 5 видів роду Дроздові, а саме: дрізд чорний, дрізд співочий, чикотень, дрізд-омелюх, дрізд білобровий.
2. Завдяки проведеним дослідженням був встановлений статус представників роду на території міст Кам'янця-Подільського та Заліщики. Так, дрозди чорний та співочий на території дослідження є звичайним гніздовими птахами.
3. На гніздування дрозди прилітають у середині березня – першої декади квітня. Одразу ж по прильоту розпочинають будівництво гнізда. В містах поширена міська популяція дрозда чорного, які ведуть осілий спосіб життя.
4. Основними стаціями, в яких дрізд чорний є явним домінантом, є чагарникові зарості (30 %), а дрізд співочий відповідно є домінантом у дубово-грабових лісах (24 %).
5. У районі дослідження дрізд чорний будує гніздо із стебел трав, листків різних рослин, гілочок, моху. Ківш гнізда подекуди облицьований мохом. Відповідно дрізд співочий у будівництві гнізда використовує сухі стебла рослин, листя гілочки дерев, мох, всередині вимазане змоченою слиною деревною тирсою з глиною, яка утворює тверду «підлогу» гнізда. Розміри гнізда в середньому: діаметр гнізда близько 148 мм, висота – 111,7 мм; діаметр ковша близько 98,3 мм, глибина – 64,3 мм, відповідно розміри гнізда дрозда співочого: діаметр 142,2 мм, висота – 111,8 мм; діаметр ковша 90,4 мм, глибина – 68 мм. Висота розміщення гнізда складає в середньому 1,7 м.

6. Кладка дрозда чорного складається з 2-5 яєць. Зробивши аналіз (n=81) ми отримали такі показники середня довжина (L) – 29,4 мм, min (L) – 26,8 мм, max (L) – 32,9 мм. Відповідно середня величина (D) – 21,1 мм, min (D) – 19,2 мм, max (D) – 22,7 мм. Кладка дрозда співочого складається із 2-6 яєць, виконавши аналіз (n=160) ми отримали показники середня (L) – 27,1 мм, min (L) – 22,5 мм, max (L) – 30,2 мм. Отже, середня величина (D) – 20,4 мм, min (D) – 17,9 мм, max (D) – 21,8 мм.
7. Дрозди, що зустрічаються на території району дослідження не мають природоохоронного статусу. Проте ці птахи є корисні, знищують багато комах, шкідників сільського і лісового господарств.
8. Основними чинниками, що негативно впливають на стан популяцій представників родини Дроздові є: інтенсивне ведення сільського господарства; вирубка лісів і лісосмуг; залісення територій нетиповими деревними породами; розлякування птахів під час гніздування; розширення рекреаційних зон та посилення антропогенного навантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверин Ю.В., Ганя И.М. Птицы Молдавии. Под ред. Аверина Ю.В. – Кишенёв: Ред. Изд-й отдел Академии наук Молдавской ССР., – 1974 – Т 1. – 240 с.
2. Барбарич А.І., Брадiс Є.М., Вісюліна О.Д., Володченко В.С. Визначник рослин України.– К.: Урожай, 1965.
3. Бобби К., Джонс М., Марсден С. Методы полевых экспедиционных исследований. Исследования и учеты птиц. – М.: Союз охраны птиц России, 2000. – 186 с.
4. Белик В.П., Москаленко В.М. Фенология весеннего прилёта птиц в Сумском Полесье//Сезонные миграции птиц на территории Украины. под. ред. Воинственского М.А. – Киев: Наукова думка, 1992. – С. 240–242.
5. Belke G. Krotki rys hystoryi naturalnej Kamienca podolskiego // Bibl. liars. – 1858. – Т. 2. – S. 538-556.
6. Belke G. Rys historyi naturalnej Kamienca Podolskiego. – Warszawa: w drukarni gazety codziennej, 1859. – 114 s.
7. Бокотей А.А. Гнездовая орнитофауна зелёных зон г. Львова // Охрана и воспроизводство птиц пригородных лесов и зелёных насаждений. – Львов, 1992. – С. 4-8.
8. Бондаренко В.Д. Внимание: птицы! – Львов: Вища школа, 1981. – 118с.
9. Брем А. Жизнь Животных. – М.: „Эксмо”, 2003. – С. 211-212.
- 10.Вінчэускі Дзмітый. Птушкі Еуропы. Полявы вызначальнік. – Варшава: Навуковае Выдавецтво ПВН, 2000. – С. 225, 447.
- 11.Виноградова Н.В., Дольник В.Р., Ефремов В.Д., Паевский В.А. Определение пола и возраста воробьиных птиц фауны СССР. Справочник. – М.: Наука, 1976. – 186 с.
- 12.Вергелес Ю.И. Количественные учеты населения птиц: обзор современных методов // Беркут. – Том 3. – Вип. 1. – 1994. – С. 43-48.

13. Вехова В.Н., Горностаева Н.Г., Хмелевской Н.В. Растения и животные. – М.: Мир, 1991. – С.227-228.
14. Воїнственський М.А., Костяківський О.Б. Визначник птахів УРСР. – К., 1959. – 65 с.
15. Воїнственський М.А. Наші птахи. – К.: Радянська школа, 1984. – С. 232-233, 235-236.
16. Гаврилов Э. И. Фауна и распространение птиц Казахстана. – М.: Алматы, 1999. – 224 с.
17. Ганя И.М. Влияние антропогенных факторов на орнитофауну Молдавии // Экология птиц и млекопитающих Молдавии. – Кишинев: Из-во “Штиница”, 1995. – С. 38-58.
18. Геренчук К.И. Природа Хмельницької області. – Львів: Вища школа. Ви-во при Львівському ун-ті, 1980. – С. 9, 49-60, 79-83, 126-127.
19. Головушкин М.И. Фенология весеннего прилёта птиц в окрестности г. Киева//Сезонные миграции птиц на территории Украины. под. Ред. Воинственского М.А. Киев: Наукова думка, 1992. – С. 242–250.
20. Горобань И.М., Давидович Л.И. Фенология весеннего прилёта птиц в окрестностях Нестерова Львовской области//Сезонные миграции птиц на территории Украины. под. Ред. Воинственского М.А. Киев: Наукова думка, 1992. – С. 250–254.
21. Гулай В.І., Матвеев М.Д., Новак В.О. Орнітофауна Хмельницької області. Фауністична характеристика. – Кам’янець-Подільський, 1996. – С. 46.
22. Дементьев Г.П. Птицы Советского Союза // Семейство Дроздовых. – Т. 6. – М.: Сов. наука. – 1954. – С. 5-57.
23. Жизнь животных. – Т. 6. Птицы. – М.: Просвещение, 1986. – 517 с.
24. Иванов А.И. Каталог птиц СССР. – Л.: Наука, 1976. – 275 с.
25. Карташев Н.Н. Систематика птиц. – М.: Высшая школа, 1974. – С. 283-285.

26. Клестов Н.Л., Осипова М.А. Характер и особенности видимых сезонных миграций птиц в районе Каневского водохранилища // Сезонные миграции птиц на территории Украины. под. ред. Войцеховского М.А. Киев: Наукова думка, 1992. – С. 89–113.
27. Костин Ковшарь А.Ф. Певчие птицы. – Алма-Ата, "Кайнар", 1983. – 354 с.
28. Костин Ю.В. О методике ооморфологических исследований и унификации описаний оологических материалов // Методики исследования продуктивности и структуры видов птиц в пределах их ареалов. – Вильнюс, 1977. – Ч. 1. – С. 14-22.
29. Кузякин А.П. О методе учета лесных птиц по времени учетного хода // Вопросы организации и методы учета ресурсов фауны наземных позвоночных. – М.: Изд-во МГУ, 1961. – С. 56-60.
30. Лакин Г.Ф. Биометрия. – М.: Высшая школа, 1980. – 293 с.
31. Лебедева Н.В., Кривоуцкий Д.А. [Биологическое разнообразие и методы его оценки](#). – М.: НУМЦ, 2002. – С. 94-100.
32. Мальчевский А.С. Гнездовая жизнь певчих птиц. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1959. – 269 с.
33. Мальчевский А.С. Орнитологические экскурсии. Серия: Жизнь наших птиц и зверей. – Вып. 4. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1981. – 296 с.
34. Мальчевский А.С., Пукинский Ю.Б. Птицы Ленинградской области и сопредельных территорий. – Т. 2. – Л.: ЛГУ, 1983. – 504 с.
35. Марисова И.В., Талпош В.С. Птахи України. Польовий визначник. – К.: Вища школа, 1984. – С. 145.
36. Марисова И.В., Самофалов М.Ф., Бабко В.М. История изучения и фенология миграций птиц на Черниговщине // Сезонные миграции птиц на территории Украины. под. ред. Войцеховского М.А. – Киев: Наукова думка, 1992. – С. 221–240.

37. Матвеев М.Д. Попередній список фауни хребетних НПП “Подільські Товтри” // Природні цінності Національного природного парку “Подільські Товтри”. – Кам’янець-Подільський, 1999. – С. 52-86.
38. Матвеев М.Д. Пріоритети орнітологічних досліджень // Орнітофауна Східного Поділля. – Львів – Кам’янець-Подільський, 2003. – С. 49-56.
39. Михеев А.В. Перелеты птиц. – М.: Лесная промышленность, 1972. – 208 с.
40. Михеев А.В. Определитель птичьих гнезд. – М.: Наука, 1975. – 197 с.
41. Паевский В.А. Определение пола, соотношение полов и смертность в популяции пеночки–веснички // Орнитология. – 1991. – Вып. 25. С. 89–94.
42. Подільський національний природний парк: доцільність і проблеми створення. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кам’янець-Подільський, 1993. – С. 5-8.
43. Портенко Л.А. Очерк фауны птиц Подольской губернии // Бюлетень Моск. об-ва испыт. природы. Биол. – 1928. – Т. 37. – Вып. 1-2. – С. 82-204.
44. Портенко Л.А. Птицы СССР. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – С. 98-121.
45. Промптов А.Н. Птицы в природе. – Л.: Учпедгиздат, 1957. – 495 с.
46. Птахи України під охороною Бернської конвенції/ Гаврись Г.Г., Полуда А.М., Домашлінець В.Г., Фесенко Г.В., Давиденко І.В., Боярчук В.П., Кузьменко Ю.В., Цуканова С.В., Тайкова С.Ю., Сипко А.В.// Під загальною ред. Гаврися Г.Г., – К., 2003.–394 с.
47. Равкин Ю.С., Доброхотов Б.П. К методике учета птиц лесных ландшафтов во внегнездовое время. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 130-136.
48. Рябицев В.К. Птицы Урала, Приуралья и Западной Сибири. – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2000. – 395 с.
49. Симкин Г.Н. Певчие птицы. – М.: Лесная пром-ть, 1990. – С. 325-397.
50. Систематика, морфология и биология птиц. – Л.: Наука, 1978. – 272 с.

- 51.Слюсар М.В. Методичні рекомендації студентам дипломникам, що спеціалізуються з орнітології. – Полтава: Полтавський ДПІ, 1996. – 13 с.
- 52.Сомов Н.Н. Орнитологическая фауна Харьковской губернии. – Харьков, 1897. – 680 с.
- 53.Смогоржевський Л.О. Пернаті друзі. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 107-110.
- 54.Страутман Ф.И. Птицы Советских Карпат. – Киев: Изд-во АН УССР, 1954. – 331с.
- 55.33. Страутман Ф.И. Птицы западных областей Украины. – Львов: Изд-во Львовского ун-та, 1963. – Т.2. – 182 с.
- 56.Татаринов К.А. Фауна хребетних заходу України. – Львів: Видавництво львівського університету, 1973. – С. 123-125,197.
- 57.Татаринов К.А. Фауна хребетних // Природа Хмельницької області. – Львів: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1980. – С. 105-116.
- 58.Токманов О.І. Клімат // Природа Хмельницької області. – Львів: Вища школа, 1980. – С. 52-65.
- 59.Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України. – Київ-Львів, 2000. – 44с.
- 60.Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. – К.:, 2002. – С. 316-318.
- 61.Фесенко Г.В. Особенности весенней миграции птиц в окрестностях Киева//Сезонные миграции птиц на территории Украины. Под. ред. Воиственского М.А. – Киев: Наукова думка, 1992. – С. 54–71.
- 62.Цвельх А.Н. Форма вершины крыла птиц и её оценка//Вестн. зоологии. – 1983. – №6. – С.54–58.
- 63.Храневич В.П. Огляд фауни птахів Поділля // Нарис фауни Поділля. – Вінниця, 1925-1926. – С. 718-719.

- 64.Храневич В.П. Матеріали по орнітофауні західних округ України // Зап. Кам'янець-Подільського науково-дослідної кафедри. – Кам'янець-Подільський, 1929. – Т. 1. – С. 5-43.
- 65.Шевчук В. Л., Соломаха В. А. Український фітоценологічний збірник // Фітосоціологія№1, Київ, -1996, -С.12-27.
- 66.Штейнбахер И. Перелеты птиц и их изучение. – М.: Изд-во иностран. лит., 1956.– 158 с.